

BİR İMAM-HATİP HOCASININ HADİS BİLGİSİ: *HADİS USÛLÜ DERSLERİ*

Arş. Gör. Mahmut SABUNCU*

Vücuda getirildikleri dönemin ilim anlayışlarına ayna tutan en önemli belgelerden olan kitaplar kimi zaman –ve maalesef ki çoğu zaman– hak ettikleri ilgiyi görmemektedirler. İlmi bir değer ifade eden birçok kıymetli eser sahafların raflarında unutulmakta ve yahut ta herhangi bir yerde, bir köşede makûs talihleriyle baş başa kalmaktadır. Bu kitapların gün yüzüne çıkarılıp tahlil edilmesi ve hatta yeniden okuyucuların istifadesine sunulmasının ilim dünyasına yapacağı katkı yadsınamaz. Yine bu kitaplar yazarlarının ilmî yetkinliğini göstermesi bakımından önemlidir. Sözü edilen kitaplardan biri H. Fikri YAZICIOĞLU tarafından kaleme alınmış olan *Hadis Usulü Dersleri* adlı eserdir. Bu çalışmada söz konusu eser tanıtılacak ve ele aldığı konular tahlil edilecektir. Şunu ifade etmek isteriz ki, her ne kadar kitabın tanıtımı amaçlasak da bu kitap üzerinden kitaplarımızı koruma konusunda yeterince çaba göstermediğimizi vurgulamayı arzuluyoruz.

Kitabın Yazarı

Eserin kapağında Konya İmam-Hatip Okulu Kur'an ve Tefsir Öğretmeni olduğu belirtilen yazar hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz. Ancak internet üzerinde yaptığımız araştırmada yazara ait olan bazı kitapların isimlerine ulaştık. Bu eserlerinin matbu olarak günümüze gelip gelmediğini bilmiyoruz. Bunun yanında Yazıcıoğlu'nun çeşitli alanlarda eserler vermesi önemli bir dini ve kültürel birikime sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Onun bazı eserleri şu şekildedir:

- Din Dersleri (I. Kitap- Namaz)
- Din Dersleri (II. ve III. Kitap- Oruç, Zekât ve Hac)
- Din Dersleri (IV. Kitap- Siyer, Ahlak ve İslam İnançları)
- Hadis Mevzularının Anahtarı
- Türkçe Tefsirler Anahtarı
- Sultan Divânı¹

* Arş. Gör, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı,
m.sabuncu@harran.edu.tr

¹ Yazarın bu eserlerinin de tıpkı tanıtımını yaptığımız bu kitabı gibi sahaflarda olma ihtimali mevcuttur.

Telif Amacı

Yazar önsözde dönemin diğer ilim ve fikir adamları tarafından da sıklıkla şikâyet edilen bir probleme işaret etmektedir.¹ Buna göre dönemin gençliği eski usulle yazılan kitapları anlamamaktadır. Dolayısıyla telif amaçlarının ilki dildir. Ancak yazar muhatabı olarak İmam-Hatip Okulu talebelerini seçmiştir. Sözü edilen problemin İmam-Hatip Okulları için de geçerli olması-en azından yazarın bu ifadesinden o anlaşılıyor-düşündürücüdür. Kitabın telif amaçlarından ikincisi ise İmam-Hatip talebelerinin yararlanacakları bir hadis usulü eserinin hemen olmamasıdır. Kitabın basım yılı (1966) göz önünde bulundurulduğunda yazarın bu ifadesine katılmak mümkündür. Zira 1950'lerde başlayan akademik çalışmalar daha henüz yeterli seviyeye gelmemiştir. Yine yazarın kitabında atıfta bulunduğu Türkçe yayınların birkaç tane ile sınırlı olması da bu iddiayı destekler mahiyettedir.

Şekil ve Müfredat

Kitabın içeriği İmam-Hatip Okulunun IV. ve VII. sınıflarının müfredatları göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Nitekim kitabın sonunda bu seviye sınıfların müfredatına dair bilgi de verilmektedir. Toplam 89 sayfalık gayet muhtasar bir eser olan ve 1966 yılında Konya'da basılan elimizdeki nüshanın son kısmına yazar, kitaptaki yazım yanlışlarının düzeltildiği bir cetvel de eklemiştir. Kitap 2 kısımdan oluşmaktadır. 5 bölümden oluşan 1. kısmın konu başlığı 'Hadis Usulü Konuları'dır. 18 bölümden müteşekkil olarak hazırlanan 2. kısım ise 'Hadislerin Bölümleri' şeklinde isimlendirilmiştir. Konuların tertibinde İmam-Hatip Okulunun söz konusu müfredatının göz önünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakları

Bir kitabın son kısmında bulunması gereken ve yazarın hangi kaynaklardan faydalandığını gösteren kaynakça/bibliyografya kısmı bu kitapta bulunmamaktadır. Bunun yanında konuları işlerken yazar yer yer bazı kaynaklara atıflarda bulunmaktadır. Akademik dünyada bugün kabul edilemez olan bu durumun sebebi dönemsel faktörler ve telif amacı düşünüldüğünde anlaşılır hale gelmektedir. Buna göre Türkiye'de akademik yazım anlayışının kitabın telif edildiği dönemde tam olarak oturmamış olması ve aslında yazarın kitabı telif maksadının da akademik bir telif türü üretmek olmadığı neden kaynak göstermediği sorusuna verilecek cevaptır.

¹ Gençlerin eski usul eserleri okuyup anlayacak seviyede olmadığına kitap boyunca ele alındığı önemli bir eser için Peyami Safa'nın *Eğitim, Gençlik ve Üniversite* adlı eserine bakılabilir.

Bazı sayfalarda verilen dipnotların şekil açısından birbirini takip etmemesi bu kanaati güçlendirmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi yazar bazı klasik ve çağdaş eserlere atıflarda bulunmaktadır. Örneğin sahâbenin tabakalara ayrılışı konusunu işlerken yazar Hâkim en-Nisâbûrî'nin (v. 405/1014) *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs* adlı eserine atıfta bulunmuş ve oradan uzunca bir pasajı aynen kitabına dercetmiştir. Bazen İmam Buhârî'nin (v. 256/870) *el-Câmiu's-sahîh* ve İmam Nevevî'nin (v. 676/1277) *Riyâzu's-sâlihîn* adlı eserlerinden de nakiller yapmıştır. Bunun dışında herhangi bir klasik dönem kaynağına atıf yaptığı tespit edilmemiştir. Dipnotlarında kaynak gösterdiği bazı eserler ise şöyledir:

- M. Tayyip Okiç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*
- Babanzade Ahmed Naim Efendi: *Sahih-i Buhârî Tecrid-i Sarih Tercemesi*
- A.Ş. Güzelyazıcı: *Din Dersleri Birinci Kitap*
- M. Tayyip Okiç: *Hadis Ders Notları*
- M. Nihat Özen: *Osmanlıca Türkçe Lugat*
- M. Tayyip Okiç: *Yüksek İslam Enstitüsü Tefsir Notları*
- Hüsnü Erdem: *Hadis İmamlarının Hal Tercemeleri*¹

Kitabın İçerik Tahlili:

1. bölüm sünnet konusuna ayrılmıştır. Sünnetin kelime ve istilâh manaları açıklanmıştır. Bu kavramla alakalı olarak diğer hadis usulü eserlerinde de işlendiği görülen *hadis*, *haber* ve *eser* kavramları da ele alınmıştır. Son olarak bu bölümde hadisin önemi Hz. Peygamber(s.a.s)'in tebliğ ve beyan görevleri üzerinden ifade edilmiştir. Sünnet terimi açıklanırken Arapların atalarının sünnetlerine bağlı oldukları ancak Hz. Peygamber'in gelişiyle ortaya koyduğu *İslami Sünnetin* toplum üzerinde daha fazla bir etki yaptığı belirtilmiştir. Hadisi sünnetin yazılı kaydı olarak telakki eden yazar, hadisin önemini anlatırken Hz. Peygamber'in sünnetinin sadece Müslüman toplumlarında değil onlarla ilişki içinde olan diğer gayri müslim toplumlarda da etkili olduğunu ifade etmektedir. Yazarın bu konudaki görüşü çalışılması gereken bir mevzu olarak araştırmacıların önünde durmaktadır. Ayrıca bu bölümde hadis ve tarih ilimleri karşılaştırılmakta bu iki disiplin arasındaki ilişkiye yer verilmektedir.

2. ve 3. bölümler sahâbe ve tabiine hasredilmiştir. Yazar, *sahabe* kavramı üzerinde hadis ve fıkıh gibi farklı tanımları benimseyen disiplinlere atıf yapmış, sahâbeyi farklı özelliklerine göre sınıflandırmış ve sahâbe

¹ Bu kitaplardan bir kısmı yeniden basılmışken diğer bir kısmının günümüze ulaşmış ulaşmadığı araştırmaya muhtaçtır. Bu tarz kitaplar sahaflarda bulunabilmektedir.

hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca bölümün sonunda tebe-i tâbiine dair de bilgi vermekte ve tebe-i tâbiinden bazı âlimlerin isimlerini sıralamaktadır.

‘Başlangıçtan günümüze kadar hadis’ ismini taşıyan 4. bölümde hadislerin yazılması meselesi ele alınmış, hadislerin toplanmasını gerektiren sebepler sıralanmış ve bu derleme işine kimlerin öncülük ettiği yani ilk musanniflere dair kısaca bilgi verilmiştir. 3. ve 4. hicri asırlarda hadis ilmindeki gelişmelere dair oldukça muhtasar bilgi verilmiştir. ‘Asrımızda Hadis’ alt başlıklı kısımda Ahmed Ziyaeddin (v.1893), Dağıstanlı Ömer Efendi (v.1920), Hasan Basri Çantay (v.1964), Ömer Nasuhi Bilmen (v.1971) gibi âlimler zikredilmiştir. Bugün akademinin önünde çalışılması gereken bir dönem olarak duran hadis tarihinin ilk beş asrından sonraki kısmının yeterince araştırılmamış olması bu muhtasar kitapta da karşımıza çıkmaktadır. 4. hicri asırdan sonra direk olarak müellifin yaşamış olduğu 20. Asır hakkında bilgi verilmeye başlanmıştır.

Hadis tarihine dair kısa bilgiler içeren ilk 4 bölümden sonra gelen ve ‘Hadisleri Eleştirme Usulleri’ başlığını taşıyan 5. bölümde hadisçilerin dereceleri, râvîlerde aranan özellikler *metâin-i aşere* ve cerh tadil konuları ders notları şeklinde hazırlanmış olan kitabın usulüne uygun olarak kısa bir şekilde ele alınmıştır.

2. kısmın 1. bölümünde *sahih, hasen ve zayıf* hadisler ele alınmıştır. Burada ilgi çekici bir nokta şudur ki, zayıf hadis konusu işlenirken bir hadisin zayıf sayılması için *sünnet ehli tarafından nakledilmemesi* maddesinin eklenmiş olmasıdır. Burada *sünnet ehlinden* kastın ne olduğu anlaşılmamaktadır. Ancak diğer bazı müellifler tarafından da buna benzer bir maddeden bahsedilmiştir. Bu, *eğer bir hadis, rivayet döneminin temel hadis külliyyatında bulunmaz ise bu hadisin sahih olamayacağı* maddesidir. Muhtemelen müellifin kastı da bu maddedir. Tanımları yapılmak ve kısaca bilgi vermekle yetinilen bu bölümden sonra hadislerin râvî sayısına göre taksimi yapılmıştır.

3. ve 4. bölümde ittisal-inkita açısından hadislerin kısımları ele alınmıştır. 5. bölümde ise hadislerin kaynağına göre taksimi olan *kudsi, merfu, mevkuף ve maktu* kavramları ele alınmıştır. Altıncı bölüm ise *âli ve nâzil isnad, muhkem, mu’telif ve muhtelif, mubhemât* gibi bazı hadis usulü terimlerinin beyanına ayrılmıştır.

7. bölümde hadisten hüküm çıkarma meselesi tercih konusu bağlamında ele alınmıştır. Müellif, İbn Huzeyme (v. 311/924)’den yaptığı nakilde onun Hz. Peygamber’den iki sahih isnad ile gelen ve birbirine zıt olan iki hadis bilmediğini ve bu iki hadisin telif edileceğini söylediğini kaydetmektedir. Eğer hadislerin tarihleri biliniyorsa neshin söz konusu olacağını eğer bilinmiyorsa tercihe gidileceğini kaydetmektedir.

8. ve 9. bölümler ise hadis ilimlerinden olan *muhtelifu'l-hadîs* ve *nâsih ve mensûh* ilmine ayrılmıştır. Kavramlar açıklanmış ve bu alanda telif edilmiş bazı eserlerin isimleri verilmiştir. Ancak kitapta bu iki hadis ilminin dışında diğer hadis ilimlerinden bahsedilmemiştir.

Mevzu hadis konusu işlenen 10. bölümde mevzu hadisin tanımı yapılmış böyle bir hadisin nasıl tanınacağına dair maddeler sıralanmıştır. Bunun yanında insanları mevzu hadis uydurmaya iten sebeplere de değinilmiştir. Yazarın değindiği önemli bir nokta ise İmam Gazzâlî'nin (v. 505/1111) *İhyau ulûmi'd-dîn* adlı eseri ve Zemahşerî (ö. 538/1144) Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574), Beydâvî (v. 685/1286) gibi müfessirlerin tefsirlerinde mevzu hadisler yer vermiş olmalarıdır. Bunun sebebi ise yazar tarafından ismi geçen âlimlerin hadis ilminde uzmanlaşmamaları şeklinde açıklanmıştır.

11. bölüm ise Kuran ayetleri ile hadisler arasındaki farklara münhasırdır. Ayet ve hadisler arasındaki ibadet edilip edilememe vb. farklar ele alınmıştır. Bu bölümde ele alınmış olan diğer bir konu da *kudsî* hadistir.

Kitabın 12. bölümünde tahammül ve eda yolları olan *Sema*, *Kıraat*, *İcâzet*, *Kitâbet*, *İlâm*, *Münâvele*, *Vasiyyet* ve *Vicâde* işlenmiştir. Yazar hangi lafızların tahammül ve eda yollarından hangisine delalet ettiği konusuna ise bazen değinmiştir.

13. bölüm ise hadis dirâyet ve hadis rivâyet ilimlerine değinilmiştir. Bu ilimlerin tanımları, mevzuları ve gayeleri kısa bir şekilde ele alınmıştır. Hadis usulü ilmine dair ise Hâkim'in *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs*, İrâkî'nin (ö. 806/1404) *Elfiye'si*, Suyûtî'nin (ö. 569/1173) *Tedribu'r-râvî'si*, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Nuhbetu'l-fikeri* ve Nevevî'nin *et-Takrîb ve't-teysîr* adlı eseri sıralanmıştır.

Hadis kitaplarından bahsedilen 14. bölümde ilk musanniflerden bazılarının isimleri verilmiş, yine *câmî*, *musannef* türü eserlerin kısaca özelliklerinden bahsedilmiştir. Müellif diğer önemli hadis rivayet kitaplarına da atıfta bulunmuştur. Bu bölümün son kısmında ise Şia'nın *Kütüb-i Erbaa'sının* isimleri verilmiştir.

Vahiy ve çeşitlerinden bahseden 16. bölümden sonra gelen 17. bölüm, hadis ve fıkıh âlimleri arasında tartışma konusu olan *mürsel* hadisin ele alındığı bir bölümdür. *Mürsel* hadisin hangi disiplinde hangi manada kullanıldığı açıklanmış ve sonrasında *mürsel* hadisi âlimlerin kabul edip etmemelerinin delillerine atıfta bulunulmuştur. Ayrıca yazar, İmam Şâfiî'nin (v. 204/820) *mürsel* hadisi kabul etme şartlarından da bahsetmiştir.

Kitabın son bölümü olan 18. bölümde hadis ilminde önemli yerleri bulunan iki sahâbe Ebû Hureyre (v.. 58/678) ve Abdullah b. Mesud'dan (v. 32/652-53) ve bu ilmin hicri üçüncü asrında altın çağını yaşamasında büyük emekleri olan İmam Buhârî ve İmam Müslim'den (ö. 261/875) bahsedilmiştir.

Sonuç

Yukarıda hem şekil hem içerik açısından tanıtım ve tahlili yapılan H. Fikri Yazıcıoğlu'nun *Hadis Usulü Eserleri* adlı kitabının yazıldığı dönemde bir boşluğu doldurduğu muhakkak. Teknik manada imkânsızlıklar kitabın özellikle şekil açısından önemli eksikliklerinin sebebidir. Ancak yazar kitabın sonuna koyduğu yanlışlar cetveli ile imla hatalarını asgariye indirmeye çalışmıştır. İçerik bakımından değerlendirildiğinde ise şöyle bir sonuca ulaşılmıştır. Kitabın İmam-Hatip Okulu müfredatına göre hazırlanması hem muhtasar bir şekilde hazırlanmasını hem de bazı konulara yer verilmemesini icbar etmiştir. Yine bu sebeple bir kısım yerlerde konuşma diline kayıldığı da görülmektedir. Hadis tarihine dair kısaca verilen bilgi ve özellikle müellifin yaşadığı yıllarda hadis ilminin vaziyetine dair bilgi vermesi kitabın olumlu yanlarıdır. Kaynak açısından ise kitabın müellifi daha çok Tayyip Okiç'in kitaplarına dayanarak kitabını oluşturmuş, bunun yanında ise bazı klasik ve çağdaş eserlere atıfta bulunmuştur. Bir İmam-Hatip hocası olan yazarın hadis usulünde önemli sayılacak bir düzeyde bilgi sahibi olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç olarak şu söylenebilir. Bir sahafın raflarında rastladığımız bu kitap bize kendisi gibi kaybolmaya yüz tutmuş birçok önemli eserin bulunabileceğini hatırlatmıştır. Ayrıca bu tarz kitapların –her ne kadar ilmi manada daha güçlü olan kitaplar kaleme alınmışsa da- tekrar basılması faydadan hali değildir.